

ERDÉLYI MÚZEUM

XI. kötet.

1894.

II. füzet.

A kolozsvári Kalandos-társulatok.

(Első közlemény.)

Az egyházi társulatok annyira elszaporodtak a középkor utolsó évszázáiban, hogy egy és ugyanazon városban számos hasonló társulat létezett.

Főgondjuk valami jótékony vagy egyházi célra irányult.

Templom vagy oltár javára alapítványokat tettek, a temetési költségek fedezésére pénztárakat létesítettek, a halottak lelki üdvéért misét mondattak, vagy szegények ellátásáról, betegek ápolásáról, alamizna kiosztásáról stb. gondoskodtak.

Össze valának kötve mindezen társaságok a társas szellem és a kölcsönös szeretetre kötelező testvériség kapcsolata által; s minél korábbi időkre tekintünk vissza, annál inkább jogi természetűek voltak e társulatok, melyek saját alapszabályaik szerint működve, tisztviselőiket és elöljáróikat választották, a társaságnak tagsági díjak-, ajándék- és hagyományokból eredett vagyonát kezelték és a társaság céljaira fordították. Gyakran tulajdon házok is volt, mely gyülekezeti helyül és lakomák alkalmával éttermül szolgált.

Ezen egyházi társulatok a mi korunk egyleteitől kivált abban különböztek, hogy ez utóbbiak csak egyetlen egy cél érdekében működnek; de különböztek a jótékony alapítványoktól (piae causae) is, melyek többnyire ezen egyházi társulatok talajából nőttek ki.

Ezen társulatok tagjai lehettek úgy papok, mint laikusok, férfiak úgy, mint nők.

De léteztek kizárólag papokból alakult társulatok is. Ezekhez tartoztak eredetileg az úgynevezett kalandos-társulatok, melyek egy határozott kerület papjainak azon szokásától kapták nevüket, hogy minden hó első napján (Calendis) hivatalos ügyeik elintézésére, közös isteni tisztelet tartására és közös étkezésre gyűltek össze.

Ezen kalandos-társulatok főképp, de nem egyedül, vallásos célokat igyekeztek megvalósítani. Alapszabályaikban nem csak a társas együttlétet rendező parancsolatok vegyülnek össze a lelki üdvre irányuló gonddal, hanem a társaság előljárósága joghatóságot is gyakorol tagjai fölött, kik perlekedéseiket mindenekelőtt a társaság előljárósága eleibe vinni tartoznak.

E társulatok egyenrangú és egyenjogú személyek (pares) egyesületei valának, kiket a személyes összetartozóság kapcsa egyesített; s mert e kapocs igen benső vala, s a fratres a legrégibb és egymáshoz legközelebb álló társak, azért ezen társulatokat fraternitatis-, confraternitates-nek nevezték.

Az idő folyamán számos árnyalatai képződtek e társulatoknak.

Léteztek férfiak és nők, polgárok és parasztok-, világi és egyházi, nemesi, sőt fejedelmi személyekből alakult társulatok is.

Hogy a kalandos-társulatok főképp a XIV-dik és XV-ik évszázadban nagy elterjedettségnek örvendtek Európaszerte, az általánosan el van ismervé.

Mint hogy értekezésem szűk keretében alig tudom magokat a belföldi s főleg a kolozsvári kalandos-társulatokat is megismertetni, azért a külföldiek tekintetében meg kell elégednem néhány tájékoztató mű idézésével.¹⁾

A hazai kalandos-társulatok történetét már többen érintették: így bár csak mellékesen *Szilágyi Sándor* és *Fraknoi Vilmos* »A kalandosok történetéhez«²⁾ című rövid czikkeikben. Behatóbban tárgyalják *Seiwert Gusztáv* és *Fabritius Károly* a nagy-szebeni és szász-kézdi (segesvári) kalandosok történetét. Külön kiemelés érdemelnek e helyen még *Mailáth Bélá*-nak »A lipótvármegyei kalandosok«³⁾ és a »Kalandos-társulatok«-ról⁴⁾ írt értekezései.

Az utóbb említett értekezésében Mailáth B. az 1885-ig ismeretessé vált hazai kalandos-társulatok nagy részét világosan és helyesen feltüntető módon tárgyalta.

A legtöbb eddig leírt hazai kalandos-társulat *egyházi kalandos*

¹⁾ Wilda, *Gildenwesen im Mittelalter*; Hüllmann, *Geschichte des Städtewesens*; Hegel C. *Städte und Gilden der german. V. im M. a.*; Blumberg: *Die Kalandsbrüder, Chemnitz 1721*; Ledebur: *Märkische Forschungen IV. Berlin 1850*; Gierke O.: *Das deutsche Genossenschaftsrecht.* ²⁾ Századok 1876: 87—90 és 343—344 l. ³⁾ Századok 1879: 344—352 l. ⁴⁾ Századok 1885: 563—578 l.

dos,¹⁾ melyek legnagyobbbrészt a XIV-ik évszázban alapítottak s nem csak azért említendők fel első helyen, mert szám szerint meghaladják kalandosaink többi árnyalatait, hanem azért is, mert a később keletkezett kalandosok szervezésénél, úgy látszik, mintául szolgáltak.

Feltűnő, hogy Mailáth előbb idézett értekezésében épen azon kalandosokról nem szól, kik művelődés-történelmi szempontból rendkívül érdekesek, t. i. azon fratres kalendarumról, kik az 1092-ben tartott szabolcsi zsinatnak országos törvénytárunkba is fölvelt határozataiban, t. i. Szt.-László I. v. e 14 és 39 f.-eiben említettnek.²⁾

Rendkívül érdekesnek tartom ezen már Szt.-László korában létezett kalandosokat egyrészt azért, mert működésüket már a XI-ik évszázban (1092-ben) ki tudjuk mutatni, s ennél fogva ők teljes száz huszonhét évvel idősebbek, mint az eddig legrégibbeknek tartottak, kik a Ciszterciák otbergeni kolostorának alapító-levelében 1219-ben említettnek; másrészt pedig azért, mert szerves összefüggést sejtetnek azon oltártársulatokkal, melyek a mi városunkban is a XIV. és XV-ik évszázban nagyobb számban léteztek és városi iparos- és földműves kalandosaink elődjei gyanánt tekinthetők.

Szervezetökre nézve csak annyit mond Szt.-Lászlónak idézett törvénye, hogy ekkor apátok és szerzetesek nem lehettek e kalandos tagjai. Ezek tehát valószínűleg világi papok voltak, kik adományokat az apátnak a klostromban átadták, a ki azokat a kalandos cikkekkel értelmében kezelte.

¹⁾ *Kalendae*: conventus Presbyterorum singulis Kalendis mensium; — Societates ad pias causas. Du Cange Gl.

²⁾ Cap. 14. Siquis candelam, sine Presbyteri sui et fratrum licentia, subtraxerit, manum eam, cum qua furtum commisit, decem pensis redimat, Cap. 39. Abbates vel Monachi, inter fratres Kalendarum non sedeant, sed Abbas oblationes fratrum in Clastrum accipiat, et secundum regulam fratribus administret. — V. ö. Battyány J. leges eccl. I. 436 és 441 l. és Endlicher Monumenta, 328 l. Téves ennél fogva Mailáthnak (Századok 1885, 565 l.) azon állítása: „S míg külföldön, az Árpádok századai alatt a kalandosok társulatának létele sok helyütt kimutatható, nálunk a legrégebbnek nyoma a XIII-ik század első feléig vezethető vissza s ez egyen kívül többet constatalni a történelmi bűvárlatnak mostanig nem sikerült.“

Egyházi kalandosoknak tekintendők szerintem az említettek kivül a 24 szepesvármegyei plébános, a megyyesi káptalan confraternitása ¹⁾, továbbá a tarcazi, lipitói, nagy-szebeni, szász-kézdi (segvári), nagyvárad ²⁾, egri ³⁾ és zágrábi ⁴⁾ kalandos-társulatok is.

Nem kevésbé kelti föl érdeklődésünket a *Societas militiae Sancti Georgii* nevű társulat, melynek alapszabályait ⁵⁾ 1326-ban erősítették meg.

A társulat czime némileg *egyházi lovagrendre* emlékeztet; de ezen föltevés ellen két nyomatékos érv harczol: először a tagok számának (50) határozottan czélelleses korlátozása s másodsor az, hogy alapszabályait nem a pápa erősítette meg.

E társulat mint »a király testőrsége« is működésének semmi nyomát sem hagyta maga után, úgy hogy addig, míg világosabb és meggyőzőbb bizonyítványok fölött nem rendelkezünk működésére nézve, e társulatot a külföldön is létezett *lovag-kalandosok* sorába kell utalnunk; mert a fegyverképeség a XIV-ik évszáz alatt hazánkban is csak a valódi szabadokat illette meg.

Hogy a Szt.-György vitézei társulatának tagjai előkelők és jó módúak voltak, azt abból vélem következtetni, hogy alapszabályaik őket halotti misék mondatására és a társak temetési napjain áldozatok felajánlására kötelezték.

Nem mellözhető hallgatással továbbá az 1402-ből való *Liber Confraternitatis Corporis Christi* ⁶⁾ sem; még pedig nem csak azért, mert Zsigmond király és neje is ott található e társulat tagjai közt; hanem azért sem, mert alapszabályaiban erősen kidomborodnak a kalandos-társulatok fő-eivei és jellemvonásai.

A legtöbb kalandos-társulat, úgy bel- mint külföldön, már a hitújítás korszakában megszűnt, talán a megváltozott vallásos nézetek, vagy elfajulás következtében, vagy más előttünk ismeretlen indokokból.

S mert hazánk az az ország, melyben már a XI-ik év-

¹⁾ Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde II. 213 l.

²⁾ Bunyitai Vincze: A váradi püspökség stb. II., 290; III. 45. 141 és 144 l.

³⁾ Battyány I. Leges eccles. III. 281. l.

⁴⁾ Battyány J. id. h. III. 217 l.

⁵⁾ Fejér cod. dipl. VIII. 3, 163–170 l.

⁶⁾ Fejér cod. dipl. X. 4. 155. l.

százban a legrégibb eddig ismeretes kalandosok működtek s mert tudtom szerint még csak egyetlen egy város létezik, — az erdélyi részek fővárosa, — melyben több mint öt évszáz óta kalandosok minden félbeszakítás nélkül működtek s még manap is működnek: azért szerintem a hazai jog- és művelődéstörténelem nem térhet ki ezen érdekes kérdés fejtegetése elől.

Értekezésem célja ennél fogva a kolozsvári kalandos-társulatok keletkezésének, szervezetének, történelmi fejlődésének és jelenlegi működésének rövid ismertetése.

I.

IV-ik László királynak 1275-ik évi adománylevele Kolozsvárt, mint villa *Kuluswar*-t tünteti fel, melyet a király Péter, az erdöntúli püspöknek adományoz. A villa *Kuluswar* ennél fogva az erdöntúli püspök véduri hatalma alá került.

III-ik Endre király kiveszi a püspöki birtokok lakosait és vendégeit s nevezetesen Kolozsvárt is, az erdélyi vajda, a főispánok, valamint minden más biró hatósága alól s őket csak arra kötelezi, hogy az erdélyi egyház püspökének bírāja, vagy saját bírójuk (*villicus*) előtt megjelenjenek, s azon esetre, ha a püspök vagy az ő birái az igazság kiszolgáltatásában hanyagok lennének vagy igazságot nem szolgáltatnának, az ügyet a királyi felség elé vihessék eldöntés végett.¹⁾

Róbert Károlynak 1316—1336-ik évi kiváltságlevele Kolozsvárt már mint várost tünteti föl.

A város lakosai föld-, ház-birtosok- és lakosokra (*inquilini*) osztva, évenként, még pedig Szt.-Márton napján, fizetik meghatározott adójukat (az ismeretes *census Sancti Martini*-t) épügy, mint a többi erdélyi szászok. Hatvan-hatvan mansio után egy-egy jól felszerelt harczost kellett állítaniok a király zászlai alá.

Bírójukat (*villicus*) közös akarattal és egyetértéssel szabadon választhatták. E bírójuk a köztük és területükön támadó összes peres ügyekben döntött, kivéve a gyilkosság, lopás, rablás, gyújtogatás és súlyos testi sértés (*vulgo seb-baj*) eseteit, melyekben a királybiró (*judex noster*) és a *villicus* is ítélkezve, olyformán osztották föl e

¹⁾ Jakab Elek id. h. I. 27. l.

peres ügyeket egymás között, hogy azok kétharmada a királybíróra, egyharmada pedig a város-bíróra esett.

A város polgárainak árúi az erdélyi részek városaiban és más helyeégeiben adómentesek valának.

A plébánost más királyi városok módjára és szokása szerint szabadon választhatták. Törvényesen és igazságosan szerzett föld-birtokukat erdőkkel rétekkkel, szántóföldekkel együtt háborítatlanul bírhatták, mindamellett idegen jog sérelme nélkül.¹⁾

Nagy Lajos király az erdőntúli egyházi és világi főhatóságok hatáskörét szabályozza²⁾ és 1377. pünkösöd másodnapján kelt kiváltságlevelében megengedi, hogy *Kolozsvár polgárai és vendégei saját pecsétet és városi czimerül hármastornyot használjanak.*³⁾

Ezen városi szabadság jogi talajából csiráztak s fejlődtek ki a város lakosainak különböző egyesületei és iparos czéhei is, melyek kivált Zsigmond és Mátyás királyok kiváltságlevellei alapján gyors és örvendetes felvirágzásnak indultak.

A városi adófizetőknek Róbert Károly idejében, már három osztályba sorozása arra enged következtetni, hogy ekkor iparosok nagyobb számban lakták a várost.

Noha a rendelkezésemre állott czéh-rendszabályok legnagyobb részt a XV-ik évszázból valók, még sem merész vagy épen alaptalan azon föltevés, hogy városunkban már a XIV-ik évszázban léteztek egyes czéhek, melyek kezdetben szokás szerint szabályozták viszonyaikat mindaddig, míg jelentőségük és tagjaik száma is annyira emelkedett, hogy mint a városi életnek számot tevő eleme czéh-rendszabályaik megerősítésének nagyrabecsült és értékes kedvezményét a sikerre való kilátással kérhessék a város tanácsától.

Mailáth Béla «A kalandos-társulatok»-ról irt értekezésében⁴⁾ kétségtelennek tartja azt, «hogy a czéhek alakulásának első csirája a kalandos-társulatok szövetkezetében található fel. S míg az ipar, fejlődése történetében világi férfiak által alapítva — egyszer mindenkorra kitzűzött céljait következetesen szem előtt tartotta, s mindig ugyanazon pont, a tökéletesedés felé haladott: a «kalandos-társulatok, melyek vallási intenciók szempontjából egyházi férfiak

¹⁾ Jakab Elek id. h. I. 31—33; 41 l. ²⁾ Jakab Elek id. h. I. 45—46. l.

³⁾ Jakab Elek id. h. I. 83. l. ⁴⁾ Századok 1885. 563 és k. ll.

által alakultak s eredetileg vallási célokkal bírtak, időszakonként letértek újtokról, s megváltoztatva feladatukat, majd honvédelmi, majd pedig politikai áramlatok által sodortattak s gyakran oly tényezőkként szerepeltek a hazai történelem terén, melyek legkevésbé sem sejteték első céljukat: a vallási buzgalom terjesztését.

Mailáth hypothesise nagyon csalogató; de első tekintetre mégis kissé merésznek tűnik fel, mert a támogatására felhozott kalandosok majdnem kizárólag *egyházi* kalandosok. A kecskeméti kalandos és a Szt.-György vitézei társulatának története szerintem nem eléggé ismeretes s csak erős általánosítás mellett használható fel azon állítás igazolására, hogy a kalandosok letértek újtokról, s hogy bennök a czéhek első csirája rejlik.

Hogy «kalandos»-nak czimzett társulattól nálunk iparos-czéh fejlődött volna, azt okmányilag kimutatni eddig még nem sikerült.

Hogy azonban az u. n. *oltár-társulatok* legalább Kolozsvárott szerves összeköttetésben voltak egyes iparos-czéhekkel, azt époly kétségbevonhatlanul fogom bebizonyítani, mint azt, hogy egyes kolozsvári iparos-czéheknek XVI-ik évszázbeli rendszabályaiban már benfoglaltatnak a manap működő kalandosok czikkeinek lényeges pontjai.

A kalandos-társulatok és az iparos-czéhek alapszabályainak összehasonlítása azon eredménnyre vezet, hogy e társulatok szervezetében és igazgatásában igen sok feltűnő hasonlatosság létezik.

Ha abból a föltevésből indulunk ki, hogy mindenütt, a hol iparosok kalandost alapítottak, idővel az ipar művelésére és fejlesztésére, valamint a tagok társas életének rendezésére vonatkozó törekvés háttérbe szorította a kezdetben uralkodó vallási célokat, *akkor nem csak azt magyarázhatjuk ki minden nehézség nélkül: mikép alakultak át az egyházi társulatok világi czéhekké, hanem azt is meggyőzőleg ki tudjuk mutatni: mikép keletkeztek a kolozsvári földműveseknek még jelenleg is létező kalandosai.*

Mint hogy a kolozsvári kalandosok ismertetését tüstem ki feladatúl, szigorúan kell ragaszkodnom a tényleg kimutatható tejlődési folyamatnak hű feltüntetéséhez.

E fejlődési folyamat a czéh-intézmény helyes felfogása nélkül nem érthető meg. A ki a középkori társulatok szervezetét és mű-

ködését a mi korunk szemével nézve írja le, az csak torzképet alkothat.

A czéhek a középkori városok életében a munka szervezése, az ipar fejlesztése és emelése s a polgári osztály megeremtése által a művelődésnek állandó és értékes szolgálatot tettek. Époly tagadhatatlan, mint köztudomású tény, hogy a czéhek, mint ugyanazon vagy hasonló ipart űző kisiparosok vagy kiskereskedők egyesületei, tagjaik magatartására, foglalkozására sőt egész életére döntő befolyást gyakoroltak. Hisz a czéhek rendszabályai a legrészletesebb határozatokat tartalmazták a felvételre és kilépesre, a tanulási, vándorlási időre s a remekre vonatkozólag. A czéh felügyeleti joga és fegyelmi hatalma egyaránt kiterjedt úgy a tanoncokra és legényekre, mint az összes mesterekre is. A munka minősége, mennyisége és árának meghatározása, összejövetelek, ünnepélyek és temetések rendezése, a czéh kebelében támadt meghasonlások kiegyenlítése, s több effélék a czéhek előjáróinak hatásköréhez tartoztak.

A régebbi időben a rendek taglalásáról és azoknak egymás közötti viszonyáról még a XVII-ik évszázban is uralkodott szigorú és minden másrendű elemet kíméletlenül kizáró felfogásnak remek tanúja városunknak híres „*Successioról való tractatus*“-a, s különösen annak VII-ik czíme, *mely a polgári elemet teljesen elkülöníti úgy a nemességtől, mint a parasztságtól.*¹⁾

Titulus VII. §. 1. Az régi szent királyok, kik az országot három részre osztották, tudniillik *nemességben, parasztságban és városi rendekben*, mindeniket külömb-külobb törvényekkel úgy rekesztették el egymástól, hogy semmi elegyedés köztök ne lenne, és mind az nemességet, mind az parasztságot az városi rendektől elválasztván külömb rendtartást és törvént privilegiumot attak *azoknak, kik kőfal közé szorúltanak, mely városi rendet az benne valóknak egyességéről neveztenek civitasnak, azért, hogy egyarányú törvénnel élnének és egyarányú méltósággal birják egymást.*

§. 2. Az nemességet pedig, mint méltóságosb személyeket mind törvénnel és mind helylyel fellyebb ékesítették és az egész

¹⁾ Kolosvári és dr. Óvári: A magyar törv. hat. k. jogszabályainak gyűjteménye: I. 262—3. Jakab Elek Okl. tár II, 190—191. l.

ország birodalmát nekik engedték, hogy mezőben lakván, az országot őrizzék és annak hasznát derékképpen ők vennék. Sőt fejedelmeket is közülök választanának, ezeket erősebb törvénnyel ékesítették meg és nagyobb szabadságban akarták hogy lakjanak. Így azért az nemeseket, kiknek az parasztságot alája vetették, az városi rendtől oly módon választották el, hogy főképpen itt Erdélyben az nemességet nem akarták, hogy városban szállyanak, az városok is penig igen távoztatták, *hogy az ő egyességeket, mely egyarányú személyeknek egyenlőségében áll, meg ne háborítanák azzal, hogy nagyobb méltóságbeli személyeket hadnak közikben szállani.* Ennek okaért nem bocsátották be az külső nemességet közikben, hogy az köztök való egyességet nem akarták megelegyíteni.

§. 3. Ezt az egyességet azért miképpen *hogy ez város az ő fundalásától fogva ezképpen tartotta meg, hogy külső nemes embert senkit be nem vettek*, hanem ha születése szerént városi személy volt. *Mostan is semmi szín alatt be nem bocsátja*, és semmi örökös vagy állandó igasságot azoknak nem engedhet, *hogy az ő uniojok és egyességek fel ne homollyon.*

§. 4. Miért penig hogy látják, hogy az nemes népek valami szükségből az ő honnyokat elhagyván házasság által akarnak beférközni, és magoknak itt ben tulajdonságot keresni az városban, és ekképpen a városnak egyességét jövődöben felháborítani: ilyen nyavalyáknak eleit vevén idein, miképpen az mű eleink is az városnak fundalásától fogva, mind ez ideiglen megtartották, mostan is tetszett és örökké megmaradandóképpen közönséges akaratból, egy értelemből megváltozhatatlanul elvégeztetett, *hogy miképpen az városi népek az ő megholt külső nemes atyokfiai jószágának bírására nem bocsátatnak, és az városi atyafiaknak az nemes jószágot bírni nem hadgyák. stb. stb.*

A hazai czéhek alakulására, szervezetére, belső és külső életére nézve dr. Szádeczky Lajos egy. tanár akadémiai székfoglaló értekezésére¹⁾ hivatkozom, mely a hazai czéhek történetének rövid, de igen vonzó és hű leírását tartalmazza, s melynek tudományos értékét a hazai czéheknek nagy gonddal és körültekin-

¹⁾ A m. tudom. akadémia tört. értekezéseinek XIV. 7-ik sz. 2.

téssel összeállított lajstroma tetemesen emeli a hazai iparügyet tanulmányozók részére.

Ezek előrebocsátása után az u. n. *oltár-társulatokra* térek át, melyek szerves összeköttetésben állottak egyes iparos czéheinkkel.

Oltár-társulatnak első nyomát városunkban abban az 1368-ban hozott ítéletben vélem felismerhetni, melyet a gyula-fehérvári káptalan egyrészt Szabó György kolozsvári polgár között, másrészt a piaczi egyházbeli Szt. Katalin dicsőségére alapított oltár-társulat (*confraternitas altaris beatae Katharinae virginis et martiris*), a szegények kórháza oltártársulata, valamint a boldogságos szűz Mária de Kolosmonostra dicsőségére alapított klastrom közt kegyes alapítvány tárgyában lefolyt perben hozott.

Ezen ítélet két oltár-társulat lételéről tanúskodik ugyan, de azok szervezetére és működésére nézve fájdalom bővebb felvilágosításokat nem ad.¹⁾

István az erdélyi püspök 1408 febr. 10-én kiállított okmányában kijelenti, hogy Bülkisser Jakab, a szabad művészetek mestere, Mwn Miklós bíró és Baumann János fia, Keresztély, kolozsvári polgárok, saját és társulatuk összes tagjai nevében „*in honorem beate Katherine Christi Virginis et Martiris gloriose in ecclesia b. Michaelis Archangeli parochiali de predicta Koloswar laudabiliter institute*“ egy szőlőt és két mézárszékét adományoztak azon kikötéssel, hogy a plébános hetenkint a halottak lelki üdvéért állandóan misét mondjon *ac processioni cuiuslibet funeris exulis per dictos fratres debite sepulture tradendi ad ecclesiam cum cantu conducendo iuxta ipsorum fratrum requisicionem tociens quociens opportunum fuerit, perpetuis temporibus, interesse debeat . . .*²⁾

1414. és 1422. közt ismét ki van mutatva a *confraternitas altaris Scte Catharine* a kolozsvári plébános és hívei közt megkötött és az erdélyi püspöktől jóváhagyott kiegyezés tanúsága szerint.³⁾

Aurifaber Jakab Anna nevű özvegye 1492-ben tett végren-

¹⁾ Jakab Elek id. h. I. 62. l.

²⁾ V. ö. Jakab Elek, Okl. tár I. 147—148. l.

³⁾ . . . perficiatur Missa in ara Corporis Christi feriis quartis. *cum fratribus Confraternitatis Altaris Sancte Katharine cum vocum modulamine* (Jakab Elek id. h. I. 158. l.)

delete¹⁾ gyáníttatja, hogy Szent Katalin oltár-társulata az arany-mívesek czéhével volt összeköttetésben, mivel aranymíves özvegye bizvást leginkább azon oltártársulat javára végrendelkezett, melynek boldogult ura életében tagja vala.

Az aranymívesek czéhe egy másik oltárral (altare Sancti Eligii confessoris) is állott védviszonyban, a mennyiben a nevezett czéhnek 1516-ban keletkezett rendszabályai²⁾ azt rendelik, hogy »ha valaki az esküdt mester tudta nélkül aranyat vagy ezüstöt beolvaszt, a beolvasztott fém felerésze *Szt. Eligius oltárát*, másik fele a tanácsot illeti.»³⁾

Külön művelődéstörténelmi jelentőséggel bír szerintem az aranymíves-czéh 1561-ben megújított rendszabályainak azon határozata, melynek ide vonatkozó része így hangzik: Prudentes, circumspecti Gregorius Etwes, Petrus Filstich *magistri cehae sive confraternitatis magistrorum laudabilis artis aurifabrilis in ista civitate degentium una cum nonnullis ejusdem artis magistris senioribus nostram personaliter venientes in presentiam, nominibus et in personis suis et universorum reliquorum magistrorum aurifabrorum exponere coram nobis curaverunt, qualiter ipsi temporibus ab antiquis peculiarem tenuissent ceham juxta continenciam literarum ipsis per felicis reminiscenciae fratres cives nostros predecessores concessarum, in quibus quidem literis quia supersticiones et officiorum altaris quondam ab ipsis aurifabris in templo nostro parochiali servati nonnulli articuli haberentur veritate lucis evangelii Jesu Christi refulgente ab ipsis magistris contempti et omnino neglecti.*⁴⁾

Az oltár-szolgálatra vonatkozó helye az 1561. évi czéhrendszabályoknak 1627-dik évi magyar fordításában így hangzik: . . .

¹⁾ Jakab Elek. id. h. I, 300. l.

²⁾ Jakab Elek id. h. I. 343 l.

³⁾ Az aranymíves-czéhnek védszentjök, Szent Eligiushoz való viszonya még világosabban tűnik ki a pécsi (1694-ik évi) ötvös-czéh szabályaiból. (Századok 1877. 80^{sz.} l.) Fegyelmen és becsületességén kívül kötelesek a társaság éyenként *Szt. Eligius* napján isteni szolgálaton megjelenni, valamint a kántor-vasárnapokon is. Az új mesternek *Isten és szt. Eligius tiszteletére* 1 negyed próba ezüstöt kell áldoznia, és $\frac{3}{4}$ próba ezüstöt, midőn üzetét kezdi: *ezen ezüst olyan szegény mestereknek, kik már nem dolgozhatnak, felszégelésére és eltemetésére fordítatik.*

⁴⁾ Jakab Elek id. h. II, 69. l.

„Mely levelekben mivel hogy valami nemű articulások is-
tentelen bálványozásra valók volnának, az oltárhoz, kit ré-
gentén ők, az ittvaló Szent Mihály nevű egyházban tartot-
tanak és annak tiszteletéhez illendők, melyeket immár ők
az Evangéliomnak igassága, ki a Christusé, megjelenése
után letöttek és elhattanak volna.“¹⁾

A mészáros-czéh-vel egybekötött oltár-társulat a város-
biró- és esküdtek 1422-ben kiállított azon végzéséből tűnik ki, mely
a mészáros-czéhnek a kebelében támadt egyenlenségek és lázon-
gások megfélemezésére büntető hatóságot adott, s melynek idevonat-
kozó része ezt mondja: „Quod ipsorum fraternitas, ad honorem di-
vini cultus et reverenciam precipue, et consequenter Sancti Michaelis
archangeli ecclesie nostre parochialis supremi patroni, prepositique pa-
radisi cuius precibus nostris in adversitatibus sublevamur miro dis-
pendio misteriiis adjuvamur, fundata, divinorum operum cum venera-
tionibus missarum vexillorum hominum et ceterorum ac candelarum
ornamentis solempnia de eadem fraternitate exhibere solebat, per ali-
quos ipsorum confratres concives nostros suggestione spiritus invidie
inpenetrarentur et regi comode et salubriter per ipsorum gubernato-
res et provisores seu altaris Sancti Michaelis patronos etc.“²⁾

A város birájának egy 1448-ik évi ajándéklevele a timárokat
mint „*cerdones mediatam fraternitatem sive altare gloriosis-
sime virginis Marie tenentes*“ tünteti fel.³⁾

Mátyás királynak 1465-ben a timár-czéh javára kiadott kivált-
ságlevele a „*Confraternitas Beate Marie Virginis*“-ről szól.⁴⁾

1467—68-ban a lakatos-czéh mint „*confraternitas altaris
in honorem sancti regis Ladislai in ecclesia parochiali beati
Michaelis Archangeli fundati*“⁵⁾ szerepel.

A lakatos czéh-vel rokon kovács-czéh mint „*confraternitas
altaris in honorem sancti regis Ladislai, in ecclesia paro-
chiali, Beati Michaelis Archangeli fundati.*“⁶⁾ mutatható ki.

¹⁾ Jakab Elek II. 266. l.

²⁾ Jakab Elek id. h. I, 162. l.

³⁾ Jakab Elek id. h. I, 183. l.

⁴⁾ Jakab E. id. h. I, 213. l.

⁵⁾ Jakab E. id. h. I, 221. l.

⁶⁾ Jakab E. id. h. I, 256. l.

Oltárszolgálat teljesítésére vonatkozó kötelezettség található a kötélverőknek 1487-ik évi rendszabályaiban,¹⁾ a fazakosoknak 1512-ben²⁾ és az esztergályosoknak 1532-ben alkotott czéh-szabályaiban.³⁾

Az oltár-szolgálat e rendszabályok szerint a gyertyák meggyújtásában és eloltásában, valamint az oltárnak feldíszítésében és vecsernye idejében való befödésében állott.

Az esztergályosoknak, fentidézett czéh-szabályaik értelmében két czéhmesterök volt. Azonkívül volt két az isteni tisztelet közben az oltár körül szolgáló mester. »S ha valaki közülök az oltár körül nem szolgálna tiszteségesen és pontosan, vagy pedig elhanyagolná szolgálatát, akkor a czéhnek tartozik két font viaszszal« — rendelik a fent idézett rendszabályok.

Sem oltár-, sem temetési szolgálatot nem említenek a sarkantyú-csinálóknak 1472—1475-ből való czéhszabályai.

Összhangzó a czéhek elnevezése az ő szabályzataikban és kiváltságlevelaikben annyiban, a mennyiben a „czéh“ elnevezés, ha igen különböző alakban is (u. m. p. o. zecha, czecha, cech, czech, cheha stb.) valamennyiben található. Ellenben a czéheknek az oltártársulatokkal (fraternitates, confraternitates) hol conjunctive, hol disjunctive van kifejezve, u. m.: Czecham *et* fraternitatem; vagy: Czecham *seu* fraternitatem; vagy pedig: Czecham *et* confraternitatem; avagy: Czecham *sive* confraternitatem.

Contubernium, communitas, consorcium, societas, sodalitas-ról csak kivételesen van szó.

A czéhek megjelölésére használt kifejezések, a mint látjuk, erősen változatosak és különbözők; mindamellett a városi levéltárban is tett kutatásaim daczára eddig nem sikerült, városunkban már a XV-ik évszázban létezett és „kalandos“-nak is nevezett társulatot felfedezni.

De a XVI ik évszázban már találunk Kolozsvárott egyes czéhek rendszabályaiban oly határozatokat, melyek a későbbi kalandostársulatok czikkeivel, a dolog lényegét tekintve, meglepően összhangzók.

1) Jakab E. id. h. I, 277. l.

2) Jakab E. id. h. I, 324. l.

3) Jakab E. id. h. I. 376. l.

Rendkívül érdekesek az böcsületes varga czéhnek erős és szép rendtartásai és articulussai. Az 1514. Christus urunk születése után való esztendőben Sz. Thamás apostol napján költ conformationak (így!) continetiaja.¹⁾

A kolozsvási mészárosoknak 1559-ik évi czéhszabályai-ban a t. k. ezeket olvassuk: „Itaque annuimus, ut magistri hujus quotannis in uno privato die, nempe dominica Letare generalem congregacionem habeant et communibus votis e medio eorum unum seniore cordatum et discretum virum eligant, quem ut suum patrem et prepositum omnes magistri audire, illique in omnibus licitis et honestis obtemperare debent...

A czéhnek ekkori (1559) katolikus jellegét bizonyítja szerintem rendszabályainak e határozata: *Junior autem magistrorum claves gestans festivis diebus in templo tempestive presens sit, et deputatum locum tapetis ornet, negligens puniatur exactione denariorum quinquaginta. Si quis famulorum infidelis, fraudulentus, fur, et familiam alicujus dehonestans repertus fuerit, hic e contubernio et societate seu cetera reliquorum lanionum excludatur, et sine testimonio literarum abigi debeat. In exequiis funebribus quilibet magistrorum interesse et pietatem suam erga proximum suum exhibere et defunctum honestissime sepellire debeat. Negligens si racionabiliter se excusare non poterit, puniatur exactione denar. quinquaginta. Sepulchrum autem juniores magistri effodere debebunt et ad renunciacionem tempestive adessee tenebuntur. Negligens excepta egritudine, quae quemque excusare solet, puniatur exactione denar. quinquaginta.*²⁾

¹⁾ A városi levéltárban levő h. másolatból. A köv. pontok: 5) Item. Ha ki az varga mesterek közül ez világból kimúlik, és házastársa, avagy valamely házasnépe meghal, mindgyárt négy ifjú mesterek sirt ássanak, és az egész társaságbeli varga mesterek az második harangszóra az plebánia ecclesiának czintermiben egy pénzbüntetés alatt ott legyenek, és azután mind az egész társaság az halottért az czinteremből mennyen. Az eltemetés után pedig minnyájan egy pénz büntetés alatt az offertoriumra mennyenek. 8) Item. Ha ki az varga mesterek közül az Úrnapjának innepén az processióban, azaz búcsújárásban jó idején nem leszen, az is egy font viasszal megbüntettessék. 10) Item. Az Tíz Ezer Vitézek innepnapján minnyájan az varga mesterek az nagy misén jelen lenni kényszerítettessenek, és az offertoriumra mennyenek, ha külömben cselekesznek, egy font viasszal büntettessenek meg A 7-ik §. a czéhmesterek bírói és büntető hatóságáról; a 11-ik a czéh kolcsát el nem fogadó mester büntetéséről szól.

²⁾ Jakab E. id. h. II. 45. 48. l.

A *szócslegényeknek* 1560-ik évi szabályrendeletében ¹⁾ ezeket találjuk: 47. Mikoron valaki a legények között meghal, a többi egybegyűlvén, tisztességgel eltemessék azt; valaki pedig a temetésbe jelen ne lenne, annak maratsága d. 16.

A *szabó czéhnek* 1561-ik évi szabályai ²⁾ ezt rendelik: Az mestereknek mikor halottak vagyon, tartozzanak mind fejenként az *halott elkésérésében jelen lenni személyek szerént. Az testeket penigy az ifjú mesterek tartozzanak vállakon az koporsóhoz vinni és abbatisztességgel betakarni; az sírt is avagy koporsót ³⁾ ők tartozzanak megvásárolni. Valaki penigy vagy ydés vagy ifjú ott nem lenne, avagy az ifjaknak az melyk az testet vinni nem akarná, ha főhalott, tiz pénzt vegyenek raytha, ha penig közhalott, öt pénzt.*

Az *ötvös czéhnek* 1561-ik évi szabályai 1627-ik évi magyar fordításából ⁴⁾ csupán csak a czéh-tagok temetésére vonatkozó határozatot közlöm: XXVI. Mivel hogy mind a tisztességes okosság, mind penig és főképen az istenhez és atyánkfiahoz való szeretet azt mutattya, hogy az halottaknak utolsó és végső szolgálattokba is jelen legyünk, hogy a mi egymáshoz való szeretetünknek gerjedetessége megmutattassék, és az örök életre való utolsó feltámadásunk keresztyén módra tiszteltessék: annak okáért illik, hogy a mesterek fejenként az *halottaknak temetésre való kísérésében jelen legyenek. A sírásás penig az ifjú mesterek gongya legyen, és ő tisztek, avagy ő magok megássák, avagy pénzért ásattják. Mivel hogy penig ebben és egyéb szolgálatokban is, kivel az ifjú mesterek a czéhnek tartoznak, valami fogyatkosság ne történnyék; az ifjú mestereknek mindenha egy előttük járó legyen, a ki őket a sírásásra és egyéb szolgálatra is reá intse. A testet penig önmagok tartozzanak az ifjú mesterek a sírhoz vinni, és ebből *senki magát meg ne menthesse.* Ez rendtartás ellen, ha valamely ifjú avagy idős mester is egyaránt ha cselekedik: a menyiszer mieli, annyi nehezék ezüstön marad. Az egyéb szolgálattában is a czéhnek ha valamely ifjú mester az előttök járó ellen, ki kölcsös m e s t e r n e k ⁵⁾ hívattatik, ha engedetlen leszen, ugyanazon egy-egy nehezék ezüst az büntetésse.*

¹⁾ Jakab Elek id. h. II. 50. l.

²⁾ Jakab El. id. h. II. 63. l.

³⁾ Érdekes itt a *continens pro contento* előfordulta és a sír és koporsó azonosítása.

⁴⁾ Jakab El. id. h. II. 274. l.

⁵⁾ *Magister claves gestans*, a czéh-láda kulcsát őrző mester.

Az esztergályosoknak 1532-ik évi czéh-szabályai a tagok temetésére nézve igen rövid rendelkezést tartalmaznak: Item quicumque magistrorum tempore funeris in offertorio et tempore delacionis funeris ad ecclesiam et funeri sequenti ad domum non interfuerit, talis convincatur ad cheham libra cere una.

Leginkább kitűnik kalandosaink közel rokonsága az iparos-czéhekkel a *kőfaragók és kőműveseknek 1525-ik és 1589-ik évi kiváltságleveléből*, melyek kétségbevonhatlanul bizonyítják, hogy ezen iparos-társulatban a kalandos tulajdonságai és ismérvei egyesültek; u. m. a havonkénti összejövetelek és lakomák, előjáróinak birói és büntető hatósága, a „charitas“ és a „christianus zelus“ hangsúlyozása, az elaggott és elszegényedett vagy szerencsétlenül járt társak támogatása, a sírnak az ifjú mesterek által ásatása, a társak temetésében való részvételre kényszerítés, az ellenszegülők megbüntetése és megzolgoltatása, a társak közt támadt egyenetlenségek elintézése és végre azon rendelet, hogy a felek perlekedései előbb mindig a czéhmesterek eleibe vitessenek s csak onnét aztán a város bírja elé.

Mikor városunk érdemes történetirójának nagybecsű munkájában (II. 320 l.) a száz férfiak 1589. febr. 2-án hozott határozatára támaszkodó azt a nyilatkozatát olvastam, hogy „ő sehol nyomára nem talált, hogy a kőműveseknek valaha czéhszabályaik lettek volna“ — nem reméltem, hogy sikerülend a kőművesek czéhszabályainak felfedezése. De annyira feltűnő volt előttem ezen állítás városunk és ipar-ügye multjánál fogva, hogy elhatároztam magamat e kérdésre vonatkozó behatóbb levéltári kutatásokra, s az eredmény époly meglepő, mint örvendetes vala.

Mindenekelőtt constatálhattam a száz férfiak üléseiről fölvelt eredeti jegyzőkönyvek megtekintéséből, hogy a városatyák nemcsak az 1589. febr. 2-áról való határozatot hozták a kőművesek czéhszabályaira vonatkozólag, hanem hogy ugyanezen tárgy fölött már 1588. jan. 3-án határoztak.

Ezen határozat, úgy látszik, ismeretlen maradt városi monografiánk érdemes szerzője előtt; mert ha ismerte volna, előbb kifogásolt állítását nem tehette volna.¹⁾

¹⁾ Szószzerint ide igtatom a centumpatres kérdéses határozatát: Az kő-

Nem a czéhlevél kiállítását tagadták meg ennél fogva a városatyák, hanem azt határozták egyhangúlag, „*hogy a kőművesek czéh-levele benn maradjon, nekik meg ne adassék, hanem minden idegen kőművesek szabadon bejöhessenek, ez városban építhessenek, sőt ez ilyen tudós mesterektől ez itt való kőművesek is tanulhassanak.*“

A város régi levéltárában tett további kutatásaim a kőművesek állítólag nem létező czéhszabályainak felfedezésére is vezettek, mert a kőműveseknek két eredeti és hártján kiállított kiváltságlevelét találtam, t. i. az 1525. és 1589-ben (a kritikus esztendőben) kiállított kiváltságleveleket, melyekhez — omne bonum trinum — még egy 1643-ban készült magyar fordítás is járult.

Minthogy e tudtom szerint nyomtatásban még meg nem jelent *czéh-kiváltságlevelek a kőfaragók és kőművesek czéhét, mint kalandost tüntetik fel*, ide igtatom ezen levéltári jelzéssel nem bíró kiváltságleveleknek állításomat igazoló helyeit: ¹⁾

művesek céhleveléről egész városul így végeztenek. Mynthogy régi atyáinktól az tanácsból ily bizonyos okért adattatott volt az kőművesek céhlevele, hogy ők régenten elegendő és tudós kőműves mestereknek profiteáltak magokat lenni, úgy annyéra, hogy mindenféle kőműre, építésre elegendőknek hasznosul örökösül építőknek vallották magokat. Ilyen biztatásokra adták volt atyáink nekik az levelet, mely constal az önnön céhleveleknek eleiből. De immár ő kegyelmek városul elunták az sok fő fő nemes személyeknek panaszkodását, az városra való szidalmakat, azonképpen városbeli atyánkfiainak az kőművesek tudatlansága miatt nagy kárvallásokat és magzatinak keserves veszedelmeket. Mert ha mit építenek is sarczoltatással építik gondviseletlenül, és hol ugyan az építés ideje közt leomol, szegény ifjakat kőműves inasit, sőt néha ő magokban is oda ölik, néhol pedig két vagy három esztendeig építésök megindul, úgy annyéra, hogy több része szerént nem állandó a mit csinálnak, melyből világosan látszik, sőt ugyan szemekkel látják ő kegyelmek városul, hogy nem elegendő mesterek és nem érdemelnek semmiképpen oly levelet, hogy idegen jó tudós mestereket kirekeszthessenek, és az tudós mesterek be ne jöhessenek, meg ne telepedhessenek. Azért jó ítlestől az város jóvára, és hogy a külső nemességis az várost ne szidalmazza éktelenül az mostani kőműveseknek tudatlansága miatt, vegezték egyenlő voxszal ő kegyelmek, hogy céhlevelek benmaraggyon, nekik meg ne adassék, hanem minden idegen kőművesek szabadon bejöhessenek, ez városba építhessenek, sőt ez ilyen tudós mesterektől ez itt való kőművesek is tanulhassanak.

¹⁾ A Kolozsvári kőműveseknek (Datum in Coloswar in vigilia Beati Erdélyi Múzeum XI.

Rendkívül érdekes látni, hogy más városokban is a lakosok temetésére nézve nagyon hasonló szabályok voltak érvényben.

A hely szükéhez alkalmazkodva, meg kell elégednem azzal, hogy városaink szabályrendeleteinek dúsgazdag anyagából néhány az ügy jellemzésére legalkalmasabb határozatot soroljak elő röviden.

Kiválasztom Nagy-Szebent, Kassát, Késmárkot és Szatmárt.

Thome apostoli anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto) eredeti, hártýára írt kiváltságleveléből: *Articulus decimus quintus*. Similiter si quis ex ipsis in festo Corporis Christi processioni et diebus festivis dummodo super predictum altare diuina celebrantur officia offertorio et aliis diuinis cultibus interesse non curaret, aut ad sepeliendum funera fratrum mortuorum vocatus non conperet (sic), talis eorum iuxta discretum dictorum magistrorum debeat emendari atque puniri. *Articulus 16 et ultimus*. Postremo statutum est et ordinatum, ut prefati magistri Czecharum *singulis mensibus* hoc est in quarta septimana magistros ac socios per singula capita pro disponendis et dirigendis premissis czechae necnon altaris pretactis negociis et factis vocarent, in qua quidem congregatione nil aliud preterquam czeham et altare pretactum attinens protunc tractare concludere atque ordinare debeant. . .

A kolozsvári kőfaragóknak és kőműveseknek 1589 Nagypénteken kiállított eredeti hártýa kiváltság leveléből: Item. Rectores Cehae singulis in mensibus totius societatis coetum congregare curent, ut Universitas injurias molestiasque sive inter sese mutuo, seu contra articulos Cehae subortas mature examinent, discutiant et componant ac etiam de aliis rebus necessariis colloqui consultarique possint. Rectores cehae si istam *convocationem singulis mensibus exequendam* negligèrent, primo quidem in uno, secundo, in duobus, propter terciariam autem neglectionem in quatuor florenis convicti habeantur. Si vero circa id tempus, quo dies convocationis et congregationis instaret, rectorum Cehae alteruter alio iter indubitatum haberet: oportet vicegerentem rectorem plena auctoritate sub vinculo quinque florenorum ordinare atque surrogare.

Item: Si quis magistrorum in tempore, quo aliquis vel ex ipsis magistris, vel suis familiaribus ex hac luce enavigaverit: *sepulturae publicatae non interfuerit*, si se rationabiliter excusare non poterit, viginti quinque denariis multabitur. Idem est sciendum, quando alius etiam quispiam cum hac Ceha tumulari pro solutione curatur. Ubi autem temeritate quadam aut aliis affectibus ductus in congregationem Cehamque magistrorum venire nollet, quoties fecerit toties floreno uno privetur.

Item. Quatuor eligantur juniores magistri, qui omnis sepulturae diligentem debeant habere rationem. Ubi vero haec Ceha, alium quempiam (qui non esset de membro Societatis ipsorum) sepeliret, unicus Cehae soluatur florenus.

Item. Si quis magistrorum variis casibus, puta decrepita senectute,

Nagy-Szeben sz. k. városának 1652-ik évi szabályrendelet. Nachbarschaftsordnung) a t. k. a „szomszédság tagjai“ temetése tekintetében részletesen intézkedik. ¹⁾

Ezen nagy-szebeni „szomszédsági articulusok“ meglepő összhangzást mutatnak a kolozsvári kalandosok articulusaival, a miből persze nem következtethető, hogy az egyik a másiktól származott; de mindenesetre jogosan állítható, hogy a „társak“ temetéséről gondoskodó társulatok hazai városainkban hajdan nagy számban léteztek.

paupertate nimia, ictu lapidum, lesionibus, ac aliis huiuscemodi calamitatibus oppressus fuerit: *de prouentu Cehae pio ac Christiano zelo sunt iuvandi.* Eadem ratio est habenda etiam circa novellos servosque longam aegritudinem seu quandam rupturam passuris, quae omnia DEVS avertat.

Item: Quicumque ex magistris et sociis, item seruis novellisque multam a Ceha iuxta tenorem articulorum ipsis impositam nollent persolvere, auctoritate iudicum et senatorum huius ciuitatis, rectores Cehae tales rebelles ab omnium laborum suorum exercitiis prohibere valeant, tandiu donec multam singulis impositam singuli eorum non persolvent. *Item:* Ubi autem huiuscemodi multati Cehae pignora sufficienter exhiberent pro eorundem Excessibus, teneantur singuli eorum sua pignora eo ipso anno, ante novam rectorum cehae electionem redimere. Alioquin rectores, eadem pignora cum illis, quorum interest, aestimare faciendi, et vendendi plenariam habeant facultatem. *Item:* Quandounque universi magistri *convivandi gratia considebunt*, omnes *charitatis patientiaeque* fungantur officio. Si quis autem magistrorum sociorum atque etiam seruorum mercenariorum rixas et concertationes moveret, vel alterutrum diris vituperiis dehonestaret, in perennali *aestimatione ejusdem convivii vincatur*, si aliter magistrorum societatem publicam complacere non valebit. Hoc per expressum per nos rectoribus Cehae concesso, quod huiuscemodi multati, atque signanter modo in immediate praecedenti articulo demonstrato privati magistri, socii, servi, novellique ob eam rem, cum ipsis rectoribus Cehae, etiam coram iudicibus huius ciuitatis, *lites movere nequaquam valeant.* *Item:* Instar aliarum huius ciuitatis Ceharum, id etiam ipsis magistris lapidariis simul ac murariis annuendum duximus, ut si ex ipsis seu eorundem servis ac novellis, in locis exterioribus non autem in convivii loco (de cuius loci poena dictum est) se se mutuo vituperiis ac dehonestationibus afficerent, huiuscemodi *levia impedimenta atque jurgia, primo loco in Ceham* ipsorum sub poenarum florenorum deferantur ubi si possunt, decendantur componanturque. Alioquin, exinde ad iudices ciuitatis semper (exceptis mulctarum praescriptis speciebus) transmittantur, nulla vi intermediante.

¹⁾ *Articulus 14.* Welche nicht zur Leichen kombt, wenn dass Zeichen umbgeschickt wirdt, soll Straff verfallen Den. 16. Ob er schon mitgehet und nicht mit zurückkomt. *Articulus 15.* Wenn ein gutter Herr aus der